UN EXERCIȚIU DE DEZAMBUIZARE GRAMATICALĂ: *DE A / DE-A*

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
g_dindele@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *ambiguitate, dezambiguizare, română modernă, română veche, indexare, utilizări diferite.*

Key-words*: ambiguity, disambiguation, modern Romanian, old Romanian, indexation, different usages.*

Scopul acestui articol este de a inventaria şi a dezambiguiza diversele utilizări ale secvenței *de a/de-a*, secvență încărcată de mare ambiguitate, a cărei valoare este imposibil de precizat în afara unui context dat.

1. PREPOZIȚIE COMPUSĂ ÎN STRUCTURA LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE ŞI PREPOZIȚIONALE

1.1. Ca prepoziție compusă, **DE-A$_1$** se foloseşte cu pronunție monosilabică (cu diftong, ceea ce se marchează prin cratimă, [de–a]) şi intră în structura a numeroase locuțiuni adverbiale: *de-a berbeleacul*, *de-a binelea*, *de-a buşilea*, *de-a cufundul*, *de-a curmezişul*, *de-a dreapta*, *de-a dreptul*, *de-a dura*, *de-a fir a păr*, *de-a gata, (pe) de-a-ntregul*, *de-a latul*, *de-a lungul*, *de-a-ndăratelea*, *de-a-ndoaselea*, *de-a pururea/pururi*, *de-a rostogolul*, *cu de-a sila*, *de-a stânga*, *de-a surda*, *de-a valma* (pentru româna actuală, vezi lista în DOOM^2: 210).

De observat componența locuțiunilor adverbiale, care includ pe ultimul loc o formă adesea „articulată”, fie un articol propriu-zis ataşat unui nume, cu formă de masculin/neutru (*de-a-**ntregul**, de-a **rostogolul***) sau de feminin (*cu de-a **sila***), fie o formă omonimă cu articolul, ataşată unui adverb (*de-a **pururea***).

Tiparul descris aici este vechi în limbă (1a–i); unele actualizări vechi ale tiparului (sau variante ale lui) sunt abandonate astăzi (vezi *de-a firea* „cu adevărat”, *de-a laturea* „într-o latură”, varianta *de-a valoma* „claie peste grămadă”, *de-a tocma* „întocmai”, *de-a mâna* „la îndemână”).

(1) a. Sînt **de-a firea** ierbi bune de leac şi sînt lăsate de Dumnezeu toate (CC^1.1567: 85^v)
b. Plăcu **de-a firea** lu faraon acest cuvănt, şi tuturor slugilor sale (PO.1582: 111)

SCL, LXXI, 2020, nr. 2, Bucureşti, p. 179–188

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)

c. Călugăriia ce să face cu **de-a sila** (PA.~1630: 191)
d. Şi pe tătari au început a-i călca ş-a-i pune a lucra la cetate **de-a valma** cu creştini (NL.~1750–66: 158)
e. toată câtă iaste au vândut Radu Hârsescul **de-a valoma** cu partea Dumei (DÎ.1597–600: XVI)
f. nice împotriva vrăjmaşilor noştri cu noi **de-a laturea** nu va sta (Cron.1689: 101)
g. Precum să veade luminat **de-a rândul** în Scriptură (AD.1722–5: 241/2^{r})
h. întru Hristos iubiț frați şi **de-a tocma** slujitori (AD.1722–5: 6/7^{v})
i. Să nu te amestici la lucrurile care nu ți să cuvin **de-a mână** (Bert.1774: 11^{v}**)**

1.2. Ca prepoziție compusă, **DE-A$_1$** apare şi în structura locuțiunii adjectivale arhaice *de-a firea*[1] (2a–j), cu glosări diverse, majoritatea din registrul calităților pozitive (cu referire la aspectul fizic, la originea socială, la calitatea umană etc.), locuțiune dispărută din româna modernă.

(2) a. cu 5 marturi, oameni **de-a firea** şi credincioşi şi de rudă bună (PA.~1630: 136)
b. Iară când vor fi marturi mulț, celor mai **de-a firea**, acelora să să mai creadză cuvântul (PA.~1630: 164)
c. Pentru ruda cea bună şi **de-a firea**, cum nu să cade nemărui să să laude (PA.~1630: 378)
d. iară de va fi om **de-a firea**, atunce să-i taie capul (Prav.1646: 67/116)
e. Şi fiind muiarea frumoasă şi **de-a firea** o au îndrăgit împăratul (Cron.1689: 167)
f. dentr-atâțea boiari harnici şi de rudă bună şi învățați şi **de-a firea** nu să află să ia împărățâia (Cron.1689: 197)
g. au fost frumoasă şi în față şi la trup, (...) au fost cuvioasă şi **de-a firea** (Cron.1689: 245)
h. căsătorindu-să cu o **de-a firea** şi de cinste femeaie (DVS.1682–6: 121^{r})
i. Acesta svânt era foarte **de-a firea** şi faieş la față (DVS.1682–6: 97^{r})
j. că mai **de-a firea** sânt, că nice unul nu e (...) a cărora au tată-său, au moşu-său, au stremoşu-său, au tatăl stremoşu-său, au cevaş mai în sus care să nu fie fost au sârbu, au grec, au altcevaş neam strein, au măcar armean (...) (CIst.1700–50: 55^{v})

De remarcat că exemplele cu locuțiune adjectivală aparțin zonei Moldovei, exceptând ultimul exemplu (din CIst.1700–50; trebuie totuşi specificat că textul CIst.1700–50 include atât elemente lexicale din zona sudică, cât şi elemente din zona nordică; vezi Dragomir 2006: 13–18). Este şi motivul pentru care locuțiunea adjectivală în discuție circulă şi sub forma fonetică moldovenească *de-a hirea* (3a–c). Pentru calitatea de locuțiune adjectivală, pledează trăsături clare precum: se coordonează cu alt adjectiv/locuțiune adjectivală (2a,c,e–h, 3a–c); primeşte mărci de gradare (2b,i).

[1] De observat că grupul *de-a firea* apare în româna veche cu mai multe utilizări omonimice, toate ieşite ulterior din uz: (i) cu valoare adverbială modală ((1a,b); vezi înregistrarea construcției în PO (Gafton, Arvinte 2007: 396)); (ii) cu valoare adjectivală (2a–j); (iii) ca grup analizabil, incluzând infinitivul lung *firea* cu valoare verbală, ca în: „mers-au **de-a firea** în ceri şi şade a-dereapta Tatălui" (CC^{1}.1567: 235^{r}); „că se lepădase **de-a firea** supt rimleni" (MC.1620: 41^{r}); vezi *infra,* §2. De notat că puține dicționare (vezi TDRG: 167) înregistrează utilizarea ca locuțiune adjectivală a grupului *de-a firea*.

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)

(3) a. Acesta fericit părinte era (...), **de-a hirea** de frâmseațe şi de stat, şi de vârtute (DVS.1682–6: 57^{v})
b. că era mare şi **de-a hirea**, şi cinsteş, şi faiş la față (DVS.1682–6: 245^{v})
c. Deci Gaiani era bătrână, iară Ripsimiia era tânără şi **de-a hirea**, şi frumoasă (DVS.1682–6: 38^{v})

1.3. Încă din limba veche[1], câteva dintre grupurile analizate sub §1 se pot utiliza şi prepoziționalˑ (**DE-A$_2$**), introducând un complement cu formă de genitiv/posesiv (4a–d). În caz de elipsă a complementului, regentul ajunge să funcționeze adverbial (4e,f), iar informația complementului este recuperată contextual. Variația adverb – prepoziție[2] caracterizează şi alte formații românești (mai noi şi mai vechi), care apar, ca şi locuțiunile cu ***de-a***, cu aceeaşi formă în ambele utilizări (vezi *deasupra* – adverb*: Locuieşte* ***deasupra*** vs *deasupra* – prepoziție: *Locuieşte* ***deasupra garajului***; vezi *de-a dreapta/de-a stânga* – adverb vs *de-a dreapta/de-a stânga* – prepoziție).

(4) a. a şedea **de-a dereapta** şi **de-a stânga lu Hristosu** (CC^2.1581: 90/18)
b. **de-a derepta judecătorului**[3] dereptu a sta (CC^2.1581: 7/3)
c. iară a şedea **de-a dereapta mea** şi **de-a stânga mea** (CC^2.1581: 89/35)
d. Au putem sta **de-a aleanul** voiei lui Dumnedzeu? (PO.1582: 135)
e. nimea are a şedea **de-a dereapta** şi **de-a stânga** (CC^2.1581: 90/22)
f. Iată hitleanii şi păcătoşii pune-i-va **de-a stânga** (CC^2.1581: 38/4)

1.4. Prepoziția compusă **DE-A$_3$** intră în componența unui grup nominal utilizat într-un context fix (verbul *a se juca* sau numele *jocul*), context în care grupul prepozițional dobândeşte următoarele caracteristici: (i) introduce un complement cu un comportament de substantiv propriu; (ii) introduce un complement obligatoriu determinat, aşa cum indică prezența articolului hotărât, fie la singular, fie la plural; (iii) complementul are citire predicativă, exprimând o predicație „de denominație”[4] (5a–c). Tiparul este înregistrat târziu în limbă[5] (vezi prima înregistrare la Eminescu; (5a)), iar, în limba actuală, se limitează la câteva clişee lexicale (5b), cu posibilități de extindere în limbajul colocvial (5c).

(5) a. se jucau **d-a cărțile** (Eminescu, în DLR: 191)

[1] Adoptând periodizarea curentă din literatura lingvistică românească (vezi ILRL: 52–53), „româna veche” acoperă perioada cuprinsă între începutul secolului al XVI-lea şi sfârşitul celui de al XVIII-lea, mai precis între 1521, anul primului text original scris în română şi păstrat în întregime, şi 1780, anul tipăririi celei mai importante gramatici românești vechi (S. Micu şi Gh. Şincai, *Elementa linguæ daco-romanæ sive valachicæ*), an considerat, conventional, ca început al românei moderne.

[2] Vezi Pană Dindelegan [1992] 2018: 310.

[3] În locul genitivului flexionar şi al posesivului, poate apărea construcția prepozițional-analitică cu marca *de* (*de-a-derepta* ***de menre***, PH, în Densusianu [1938] 1961: 116).

[4] Vezi Pană Dindelegan [2007] 2018: 366.

[5] Înregistrarea târzie nu înseamnă obligatoriu şi apariție târzie.

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)

b. a se juca **de-a prinselea, de-a v-aţi ascunselea, de-a puia-gaia, de-a baba oarba, de-a hoţii şi vardiştii, de-a doctorul, de-a mama şi tata, de-a vacanţa**
c. a se juca **de-a ortografia, de-a ziaristica** (internet)

2. GRUP DE DOUĂ PREPOZIŢII: *DE* – COMPLEMENTIZATOR + *A* – MARCĂ DE INFINITIV

Ca grup de două prepoziţii (**DE A_4**), alcătuit din prepoziţia ***de*** + marca morfosintactică a infinitivului ***a***, are o pronunţie curent bisilabică (cu hiat: [de.a]), dar DOOM[2] indică, pentru un „tempo rapid al vorbirii", şi posibilitatea pronunţiei cu diftong. Tiparul se realizează cu diverşi regenţi: (i) cu regent adjectival (6a) şi, mai rar, cu regent verbal (6c) sau adverbial (6b); (iii) cu regent nominal, din clasa nominalelor abstracte, fie un nominal abstract de provenienţă verbală sau adjectivală (6d), fie un abstract generic (6e).

(6) a. apt **de a** munci, capabil **de a** munci, dator **de a** câştiga, gata **de a** pleca, vinovat **de a** fi minţit
b. Este departe **de a** accepta
c. Încetează **de a** face, Reuşeşte **de a** munci, Se roagă **de a** fi primit, Se teme **de a** pleca
d. dorinţa **de a** pleca, plăcerea **de a** citi, teama **de a** se îmbolnăvi; posibilitatea **de a** reuşi
e. faptul/ideea/modul **de a** lucra

În cadrul construcţiei, ***de*** apare în diverse ipostaze sintactice; avem în vedere faptul că este o diferenţă între *se apără **de a** nu fi prins, se teme **de a** pleca,* cu prepoziţia ***de*** regizată de verb, şi *încetează **de a** face, reuşeşte **de a** munci, se roagă **de a** fi primit,* unde apariţia lui ***de*** nu are nicio legătură cu regentul, acesta funcţionând ca un complementizator gramaticalizat, ataşat suplimentar mărcii infinitivale ***a*** (vezi natura facultativă a lui ***de***: *se teme **(de) a** pleca, reuşeşte **(de) a** face*). Găsim aici un semn suplimentar că ***a*** s-a specializat ca marcă morfologică a infinitivului, iar, pentru conectarea grupului infinitival, se apelează la a doua marcă, cu rol exclusiv sintactic.

Istoria tiparului este veche în limbă. În limba veche, tiparul are utilizare extinsă, realizându-se frecvent cu un infinitiv lung cu valoare verbală (vezi şi Gafton, Arvinte 2007: 323; Nedelcu 2013: 42–57). Grupul de două prepoziţii are ca regent fie un verb (7a–g), fie un adjectiv (8a–f), fie un nominal (9a–c). Cu regent verbal şi adjectival, prepoziţia ***de*** introduce un complement, context în care ***de*** este delexicalizat (fără informaţie semantică) şi gramaticalizat. În relaţie cu un nume, ***de*** introduce fie un complement al numelui (9a), fie un modificator al acestuia (9b,c), în funcţie de caracteristicile numelui regent (vezi şi Nedelcu 2013: 50–52). Mai rar, pe lângă verbe de mişcare, prepoziţia introduce un circumstanţial final (7f,g), situaţie în care ***de***, mai puţin gramaticalizat, îşi păstrează sensul originar lexical de finalitate („pentru a").

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)

(7) a. Ca stătu **de-a grăirea** (CC[1].1567: 110[v])
b. Iară deaca încetă **de-a grăirea** (CC[2].1581: 330/30)
c. Lepădară-se **de-a avearea** pre Hristosu Isusu împărat şi Dumnezeu (CC[2].1581: 415/20)
d. Că nu ne goneşte pre noi, nici ne apără **de-a lucrarea** (CC[2].1581: 220/5)
e. au vrut înceta **de-a** le **aducerea** (NT.1648: 547/298[r])
f. mers-au **de-a firea** în ceri şi şade a dereapta Tatălui (CC[1].1567: 235[r])
g. ce umerele sale le plecă **de-a purtarea** povară (PO.1582: 49/15)

(8) a. şi sânt buni numai **de-a cearerea** milă (CC[1].1567: 64[v])
b. şi gata vomu putea fi **de-a meargerea** (CC[2].1581: 174/16)
c. să fie curat şi destoinic **de-a slujirea** lui Dumnedzău (PA~1630: 218)
d. Iară sluga unui sutaş era bolnav **de-a murirea** (NT.1648: 225/75[v])
f. vreadnic **de-a să nădăjdui** (CDicţ.1691–7: 262)

(9) a. Nu sănt aşa evreianele, cumu-s muierile eghiptiiane, că iale au mândrie **de-a moşirea** (PO.1582: 137)
b. Acumu e vreamea **de-a lucrarea** şi **de-a semănarea** (CC[2].1581: 335/33)
c. acolo n-avea nărodul apă **de-a bearea** (PO.1582: 174)

În româna modernă, tiparul cu ***de a*/*de-a*** şi-a restrâns utilizarea, în locul grupului [Prep + Inf] extinzându-se construcţia cu un conjunctiv. De remarcat că utilizările actuale cu infinitivul şi prepoziţia ***de*** (10a–c) aparţin cu predilecţie registrului cult, ceea ce permite presupunerea că s-au menţinut în limbă şi prin contribuţia modelelor romanice recente (*c'est important de*, *c'est utile de*, *s'occupe de*, *capable de*, *coupable de*, *apte de*; *le désir de*, *la nécessité de*, *la possibilité de* + Inf):

(10) a. Este important/util (**de**) **a**, se ocupă **de a**
b. capabil(ă) **de a**, apt(ă) **de a**, interesat(ă) **de a**, preocupat(ă) **de a**, vinovat(ă) **de a**
c. dorinţa **de a**, interesul **de a**, necesitatea **de a**, posibilitatea **de a**, preocuparea **de a**, teama/temerea **de a**

3. SECVENŢĂ APARŢINÂND UNUI GRUP NOMINAL COMPLEX PARTITIV

3.1. Secvenţa **DE-AI$_5$ (-ALE)** apare drept component într-un grup nominal complex partitiv, incluzând prepoziţia partitivă ***de*** (vezi şi Pană Dindelegan [2012] 2018; Giurgea 2013: 99–100). Secvenţa este ocurentă în două variante sintactice partitive: **A**, cu centrul nominal lexicalizat, realizat ca substantiv, pronume sau numeral, deci cu sintagma partitivă completă (11a–c), şi **B**, cu centrul nominal elidat, apărând numai cu doi termeni ai sintagmei partitive (12a,b):

A. [$_{GN}$ Sb/Pro/Num [$_{GPrep}$ [**de-** [$_{GPro}$ **ai/ale** [$_{GGen/Pos}$ Sb/Pro]]]]]

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)

(11) a. Au reuşit [un candidat **de-ai noştri**] şi [un candidat **de-ai directorului**]
b. Au reuşit [unul **de-ai** noştri] şi [unul **de-ai** directorului]
c. Au reuşit şi [cinci **de-ale** noastre], şi [cinci **de-ale** directorului]

B. $[_{GN}$ Ø $[_{GPrep}$ [**de** $[_{GPro}$ **ai/ale** $[_{GGen\text{-}Pos}$ Sb/Pro]]]]]

(12) a. Au reuşit şi [**de-ai** noştri]$_S$, şi [**de-ai** directorului]$_S$
b. Au cumpărat [**de-ale** gurii]$_{CD}$

Ca trăsături comune ale celor două tipare apar: (i) conservarea prepoziției ***de*** cu valoare partitivă, valoare curentă în româna veche, dar dispărută din româna modernă[1], unde, pentru aceeaşi valoare, se foloseşte prepoziția partitivă specializată (*dintre*); (ii) utilizarea cu formă de plural a complementului prepoziției ***de***, plural cerut de valoarea partitivă[2] a prepoziției şi marcat în forma pronominalului *ai, ale* (*de-**ai** noştri*, *de-**ale** gurii*, *de-**ale** carnavalului*); (iii) prezența componentului *ai, ale* cu valoare pronominală.

Trăsăturile diferențiatoare provin din elipsa centrului nominal, ceea ce are ca efect, pentru B: (i) pierderea tiparului sintactic prototipic prepoziției, care, în construcția dată, rămâne legată numai la dreapta de complementul său, nu şi la stânga, de regentul său; (ii) apariția grupului prepozițional partitiv în poziții argumentale de subiect (12a) şi de complement direct (12b), preluând funcțiile componentului elidat; (iii) pierderea referinței anaforice a pronominalului *ai/ale*, care, în absența antecedentului, ajunge să aibă referință variabilă. Deşi neanaforic, componentul *ai/ale* se utilizează cu formă flexionară variabilă (m.pl. vs f.pl.), păstrând variabilitatea din structurile primare şi stabilind un „acord" cu un regent subînțeles (contextual sau situațional). Este şi explicația pentru care tiparul a dat naştere unor construcții cu sensuri convențională: *de-ai casei* „membrii familiei", *de-ai noştri* „prieteni", *de-ale gurii* „ceva de mâncare".

Ambele tipare sunt vechi în limbă; vezi, pentru limba veche, realizări ale tiparului **A** în 13(a–d) şi ale tiparului **B** în (14a,b):

(13) a. ca unui învățătoriu **de-ai ovreailoru** (CC^2.1581: 291)
b. nece o dzisă **de-ale meale** (CS$_I$.1601–post1619: 2^v)
c. Iară Lazaru nemica **de-ale iadului** nu spuse (CC^2.1581 : 98/16)
d. Şi au grăit omeni **de-i noştri** cu dănşii (SB.1601: 69/11–12)

(14) a. strângând oşti şi [**de-ai săi**]$_{CD}$ (CLM.1700–50: 171^r)
b. când va cădea cineva în boală, au [**de-ai casei**]$_S$, au măcar şi streinii (AAM.1713: 23^v)

[1] De notat că este singura construcție actuală care conservă valoarea partitivă a prepoziției ***de.***
[2] În mod curent, complementul partitiv are formă de plural (*unul dintre **mai mulți***), excepție făcând complementele realizate prin grupuri prepoziționale cu substantive colective (*unul **din clasă/din obşte/din grup/din colectiv***).

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)

3.2. Un tipar omonim cu (13–14) apare în exemple ca (15), unde ***de*** nu funcţionează ca prepoziţie partitivă, ci apare ca regim al unui guvernor verbal ((*vei să scapi*) ***de***).

(15) De judecata ta n-ai scăpat şi **de-a** lui Dumnezău vei să scapi? (Mărg.1691: 36^{v})

3.3. Dar construcţia partitivă a dezvoltat şi o variantă cu pronominalul ***a*** invariabil, explicabilă ca particularitate flexionară dialectală a articolului/ pronominalului *a(l)*, utilizat, dialectal, ca invariabil (cu unica formă ***a***).

Tiparul este înregistrat încă din textele vechi, pentru aceleaşi zone dialectale în care şi astăzi ***a*** se foloseşte ca invariabil (aria nordică a ţării: Moldova şi Transilvania, mai puţin Ţara Moţilor); vezi (16a–c): *câţiva de* ***a***$_{\text{Inv}}$, *lucru de* ***a***$_{\text{Inv}}$, *un aprod de* ***a***$_{\text{Inv}}$.

(16) a. au venit şi Tălmaci păharnicul cu câţiva **de a** lui Ştefan vodă (CLM.1700–50: 306^{v})
b. fiece lucru **de-a** besearecii (ŞT.1644: 53)
c. un aprod **de-a** acelui domnişor (CLM.1700–1750: 288^{v})

3.4. Dar nu toate construcţiile cu pronominalul ***a*** la singular au aceeaşi explicaţie; cele mai multe apar şi ca modificare a semanticii prepoziţiei ***de*** **(DE–A$_6$)**. Odată cu slăbirea valorii partitive a lui ***de*** („unul dintre”), valoare care dispare din româna modernă, se dezvoltă o nouă valoare, una „a calităţii” („unul de tipul, de felul”)[1]. Cele două valori coexistă în româna actuală, manifestându-se prin două tipare sintactico-semantice distincte: unul „partitiv”, folosit cu pluralul (17a), şi unul nepartitiv „al calităţii”, folosit cu singularul (17b). În anumite construcţii, este evidentă, încă din limba veche, ambiguitatea construţiei cu ***de***, care poatre fi interpretată ca *de* partitiv sau ca *de* „al calităţii” (vezi (18): „dintre cei mici” sau „de felul celor mici”).

(17) a. o cunoştinţă **de-ale** mele, o prietenă **de-ale** mele
b. o idee **de-a** mea, o prietenă **de-a** mea

(18) Om **de cei** mici, ce nu mai cresc sau surd şi mut sau nebun, mărturiia acestora nu să creade (PA.~1630: 163)

Extinderea tiparului cu singularul (17b) a avut şi un alt punct de sprijin, şi anume: interferenţa cu tiparul prototipic nonpartitiv (19), unde posesivul postpus apare acordat cu regentul, ceea ce atrage şi posibilitatea acordului cu singularul. Din acest amestec s-a putut întări şi tiparul analogic hibrid (17b).

(19) o prietenă/o idee **a mea**

[1] Vezi Frâncu 1983.

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)

4. ÎN RELAȚIE CU UN NUMERAL ORDINAL

În relație cu numeralul ordinal (**DE-A$_7$**), prepoziția ***de*** apare fie ca legând numeralul de un regent nominal (20a), unde ***de*** funcționează drept conector specializat pentru componenții unui grup nominal, fie ca servind la adverbializarea grupului numeral (20b). Tiparul este restrâns la câteva construcții fixe, răspândite în registrul popular şi dialectal (20c).

(20) a. nevastă **de-a doua**
b. însurat **de-al doilea**
c. Şi a luat-o de la bărbatu-s-ola şi-a măritat-o dupe altu, după un băiat, **de-a doua** (DGDS II: 37)

Construcția este înregistrată şi în româna veche, cu aceleaşi contexte sintactice, fie ca legând numeralul de un nominal regent (21a,b), fie ca adverbializând grupul numeral (21c,d), ultima fiind o construcție mai extinsă decât astăzi. Diferențele, atunci când apar, privesc forma numeralului (vezi (21a)), nerealizarea acordului (21c), conservarea numeralului ordinal moştenit *primul*, *prima* (vezi şi Arvinte, Gafton 2007: 301–302) (21d,e). O construcție precum (21f) indică rolul celor doi *de*, fiecare introducând un modificator legat de alt nume regent (*muncă de-a* vs *zi de-a*).

(21) a. iaste acmu **de al patrul** anu de când n-au dat căpitanul seama (DÎ.1599: XIX)
b. când dau de poartă câte **de al doilea** florint (DÎ.1599: XIX)
c. Nu aşa, drag tată, că-i cesta născutul **de-a prima** (...)? (PO.1582: 131)
d. că Manasei era născut **de-a prima** (PO.1582: 130)
e. Aceasta lună fie la voi luna **de-a prima** (PO.1582: 159)
f. muncă **de de-a doaoa** zî, de o zî şi jumătate (CDicț.1691–7: 467)

5. CONCLUZII

Secvența în discuție, deşi are un corp fonetic redus, apare cu utilizări multiple, variind între funcționarea ca prepoziție compusă şi ca grup de două componente, dintre care numai primul funcționează prepozițional, în timp ce al doilea este fie marcă a infinitivului, fie pronominal într-o structură complexă partitivă, fie component al numeralului ordinal. Utilizările multiple sunt vechi în limbă, iar diferențele în raport cu limba veche sunt minime, limitate la frecvența de apariție a unui tipar sau la forma complementului pe care grupul analizat îl introduce.

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)

SURSE

AAM.1713[1], Antim Ivireanul, *Aşezământul Mănăstirii Antim*. Ed.: Antim Ivireanul, *Opere*, ed. G. Ştrempel, Bucureşti, Minerva, 1972.
AD.1722–5, Antim Ivireanul, *Didahii*. ed.: Antim Ivireanul, *Opere*, ed. G. Ştrempel, Bucureşti, Minerva, 1972.
Bert.1774, *Bertoldo,* editat de M. Georgescu, Bucureşti, Minerva, 1999 (Cele mai vechi cărţi populare în literatura română, 3).
CC[1].1567, Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.
CC[2].1581, Coresi, *Evanghelie cu învăţătură*, vol. I, *Textul*, ed. S. Puşcariu, Al. Procopovici, Bucureşti: Socec, 1914.
CDicţ.1691–7, Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione,* ediţia Alin-Mihai Gherman, CLUSIUM, 2001.
CLM.1700–50, Miron Costin, *Letopiseţul Ţărâi Moldovei*. Ed.: M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958.
Cron.1689, *Cronograf tradus din greceşte* de Pătraşco Danovici, ed. G. Ştrempel, 2 vol., Bucureşti, Minerva, 1998.
CS.1580−619, *Codex Sturdzanus*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text şi indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993.
DÎ, *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru; introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.
DGDS I–III, Maria Marin (coord.), Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, vol. I–III, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. I: 2009, vol. II: 2010, vol. III: 2011.
DLR, Academia Română, *Dicţionarul limbii române. Serie nouă, D–E, J–Z,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965–2010.
DOOM[2], *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române,* Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
DPar.1683, Dosoftei, *Parimiile preste an,* Iaşi 1683, ediţie critică de M. Ungureanu, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2012.
DVS.1682–6, Dosoftei, *Viaţa şi petrecerea sfinţilor*, text îngrijit, notă asupra ediţiei şi glosar de Rodica Frenţiu, Cluj, Editura Echinox, 2002.
Mărg.1691, *Mărgăritare* (Bucureşti), Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*, ed. R. Popescu, Bucureşti, Editura Libra, 2001.
MC.1620, M. Moxa, *Cronograf*, *Cronica universală*, ed. G. Mihăilă, Bucureşti, Minerva, 1989.
NL.~1750–66, Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*, ed. Iorgu Iordan, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, ed. a II-a, 1959.
NT.1648, *Noul Testament* (Bălgrad /Alba Iulia). Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 1998.
PA.~1630, Eustratie Logofătul, *Pravila aleasă*, ediţie stabilită de Alin-Mihai Gherman, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2018.
PH.1500–10, *Psaltirea Hurmuzaki*, ed. I. Gheţie şi M. Teodorescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

[1] Articolul preia modalitatea de siglare din SOR, şi anume: sigla este urmată de anul tipăririi/transcrierii textului. Semnul ~ urmat de an (de exemplu NL.~1750–66) arată că scrierea datează dintr-o perioadă apropiată, anterioară sau posterioară anului respectiv sau perioadei respective de redactare sau de transcriere.

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)

PO.1582, *Palia de la Orăştie*, text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu şi Alexandru Gafton, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2005.
Prav.1646, *Carte românească de învăţătură, 1646* (Iaşi), ed. Colectivul pentru vechiul drept românesc condus de acad. A. Rădulescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1961 (Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris, 6)
SB, Al. Rosetti, *Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei (1592–1638)*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1944.
ŞT.1644, *Şeapte taine a besearecii, Iaşi, 1644*. Ed. I. Mazilu, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2012.
TDRG, H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch,* 2., űberarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Otto Harrassowitz. Wiesbaden, 1986.

BIBLIOGRAFIE

Densusianu [1938] 1961, Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. I, II, Ed. rom.: J. Byck (ed.), Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Dragomir 2006, Otilia Dragomir, „Studiu filologie, studiu lingvistic" la *Istoria Ţării Româneşti, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Frâncu 1983, C. Frâncu, „Vechimea şi răspândirea construcţiei partitive de tipul *un prieten de-al meu*", *Limba română* 32, 1, 15–23.
Gafton, Arvinte 2007, Alexandru Gafton 2007, Vasile Arvinte, *Palia de la Orăştie,* II. *Studii,* Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".
Giurgea 2013, Ion Giurgea, *Originea articolului posesiv-genitival «al» şi evoluţia sistemului demonstrativelor în română*, Bucureşti, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române.
ILRL, I. Gheţie (ed.), *Istoria limbii române literare Epoca veche (1532–1780)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.
Nedelcu 2009, Isabela Nedelcu, *Categoria partitivului în limba română*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Nedelcu 2013, Isabela Nedelcu, *Particularităţi sintactice ale limbii române în context romanic. Infinitivul*, Bucureşti, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române.
Pană Dindelegan [1992] 2018, G. Pană Dindelegan, „Eterogenitatea logico-semantică a adverbului şi a prepoziţiei", în *Dinamică şi variaţie. Studii de gramatică*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 304–312.
Pană Dindelegan [2007] 2018, G. Pană Dindelegan, „Sintaxă şi semantică: poziţiile «predicative»", în *Dinamică şi variaţie. Studii de gramatică*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 358–368.
Pană Dindelegan [2012] 2018, G. Pană Didelegan, „Sintagma partitivă în limba veche", în *Dinamică şi variaţie. Studii de gramatică*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 77–87.
SOR, Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian,* Oxford, Oxford University Press, 2016; trad. rom., *Sintaxa limbii române vechi,* Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 2019.

AN EXERCISE OF GRAMMATICAL DISAMBIGUATION: *DE A / DE-A*

Abstract

In this article, we aim to describe and disambiguate the grammatical usages of a "small" particle (displaying a reduced phonetic body) which shows great ambiguity (***de a / de-a***). The particle in question is used in three different ways: as a compound preposition and as a sequence of two prepositions with different usages (see **1** and **2**); as a sequence made up of a complex partitive nominal phrase (see **3**); as a sequence related to the structure and usages of the ordinal numeral (see **4**). We describe the usages in the present-day language, which are further compared to the corresponding usages in the old language. The disambiguation process is conducted by indexation, each grammatical usage being associated with a different index.

BDD-A32479 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:37 UTC)